

14. Сизонов Д. Ю. Сучасна медіалексикографія: лінгвопрагматичний потенціал. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: зб. наук. праць. К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. XXVI. С. 47–57.
15. Словник маркетолога. Web-promo. URL: <https://web-promo.ua/ua/wordbook/storitelling/>
16. Стишов О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку XXI ст. *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 66–75.
17. Супрун Л. В. Сучасне мовлення ЗМІ: зони ризику. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2008. № 1. Т. 21 (60). С. 154–159.

УДК 811.161.2'282.3'373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.2.3>

НОМІНАЦІЇ ГУСТИНИ ЛІСУ В ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVIII СТ. ТА ЇХ ПРОЄКЦІЯ В БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРКАХ

NAMING OF THE FOREST DENSITY IN THE WRITTEN MONUMENTS OF XVI–XVIII CENTURIES AND THEIR PROJECTION INTO BOYKO SUBDIALECT

Слободзяник О.З.,

orcid.org/0000-0002-0568-948X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано назви лісу за густиною дерев, представлених лексемами *густь, густвина, густина // густиня, густинь; гуща // гуща, гущавина // гущавина, гущакь, гущъ; дебръ // дебръ, дебриє, дебръ; хаща // гаща, хащникь, хащъ*, які об'єднані спільним компонентом значення густий, непрохідний, дуже зарослий. Визначено структурно-семантичні особливості досліджуваного ряду номінацій, а також продемонстровано важливість діалектного матеріалу для розуміння еволюції і формування досліджуваної тематичної групи лексики.

Ілюстративний матеріал для дослідження взято з пам'яток офіційно-ділового стилю української мови XVI–XVIII ст. (рукописного та опублікованого) на основі картотек «Словника української мови XVI – першої половини XVII століття», «Історичного словника українського язика» Євгена Тимченка, а також «Документів Броцлавського воєводства 1566–1606 рр», «Доби гетьмана Івана Мазепи в документах», «Універсалах Івана Мазепи», «Книги Київського підкоморного суду», адже саме ділові документи досліджуваного періоду містять цінну інформацію про географічні риси конкретної території, життя та діяльність людей, їх господарство та лексику, яка її репрезентує.

Характерною ознакою майже всіх слів на позначення лісів за густиною є те, що, попри тривалу історію функціонування їх в українському лексиконі та попри давнє походження, мовознавцям так і не вдалося встановити їх точного значення (*дебръ // дебръ – дебръ*).

Деякі назви вийшли з ужитку сучасної української мови (*дебриє, дебръ // дебръ, чаща*), на периферії сучасного словника української мови у частини – змінилося значення (*густина*), а інші – зберегли своє значення й активно функціують у мові та в діалектах (*гуща, гущавина, пуща*).

Ключові слова: апелятив, географічна лексика, діалекти, пам'ятки української мови, праслов'янські етимони.

The article analyses the names of the forest according to its density, represented by the following lexemes: *hust', hustvyna, hustyna // hustynia, hustyn'; hushcha, hushchavyna // hushchavyna, hushchak', hushch'; debr' // debr', debriye, debr'; khashcha // hashcha, khashchnyk', khashch' [thicket, dense forest]*; which are consolidated by the common component that means thick, impassable, extremely overgrown. The work has determined structural and semantic features of the studied range of nominations as well as it has exposed the weight of dialect material for understanding the evolution and formation of the studied thematic group of vocabulary.

The illustrative material for the study has been taken from the reference books of the official Ukrainian business language style of the 16th–18th centuries (handwritten and published) based on the card register of “Dictionary of Ukrainian language the 16th – first half of the 17th century”, “Historical Dictionary of the Ukrainian Language” by Yevhen Tymchenko, as well as from “Documents of the Broclaw Voivodeship 1566–1606”, “The Days of Hetman Ivan Mazepa in Documents”, “Universals of Ivan Mazepa”, “Books of the Kyiv sub-chamber court”, hence these particular business documents of the period studied contain the valuable information about the geographical features of a specific territory, the life and activities of people, their economy and the vocabulary that represents it.

As a characteristic feature of almost all words used to describe forests by their density serves the following, that despite the long history of their use in the Ukrainian lexicon as well as their ancient origin, their exact meaning (*debr' – debrt'*) [recesses] has not been found by the linguists.

Some of names have fallen into disuse in the modern Ukrainian language (*debrye, debr', chascha*), some part of them has changed their meaning (*hustyna [thickness]*) on the periphery of the modern dictionary of the Ukrainian language, meanwhile others have retained their meaning, and they are actively functioning in the language and dialects (*huschcha, huschchavyna, puschcha [thickness, thicket, forest]*).

Key words: appellative, geographical vocabulary, dialects, written monuments of the Ukrainian language, Proto-Slavic etymons.

Постановка проблеми. Однією з найдавніших та сталих груп лексики української мови є географічна лексика, яка зберігає відомості не лише про суто географічні особливості певної території, а й уможливує вивчення життєдіяльності багатьох поколінь в історико-культурній, господарсько-соціальній та в мовно-ментальній площинах.

Наукова інформативність такої лексики важлива не тільки для лінгвістів, а й для тих науковців, які висвітлюють питання етногенезу, давніх міграційних процесів, матеріальної і духовної культури народів: істориків, археологів, етнографів, антропологів [22, с. 32]. Дослідження еволюції географічної лексики за тривалий період становлення дає змогу пояснити сучасний стан її функціонування. Цю ж думку підтверджує мовознавець М. Кордуба і зауважує «... треба знати, як дана назва виглядала в минулих часах, які переміни переходила протягом століть, треба відшукати, як вона записана в давніх літописах, грамотах, судових актах, люстраціях. Треба старатися ствердити генетичний розвій назви і щойно тоді її етимологія матиме міцну підставу» [15, с. 9], а Л. Гумецька наголошує, що «розглянута лексика відбиває найістотніші сторони діяльності людини і тим самим входить до основного словникового фонду тогочасної мови» і що «характерною рисою цього центрального шару словникового складу староукраїнської мови... був її загальнослов'янський характер, виникнення на праслов'янській основі» [4, с. 21].

Пропонована стаття – продовження вивчення географічної лексики української мови, зокрема здійснено спробу проаналізувати номінації густини лісу на матеріалі пам'яток XVI–XVIII ст. та їх проєкцію в сучасному лексиконі, а саме – у бойківських говірках.

Аналіз досліджень. Об'єктом дослідження є назви лісу зі значенням 'густина дерев', засвідчені в у пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.: *густь, густвина, густина // густина, густинь; гуца // гуца, гуцавина // гуцавина, гуцакъ, гуць; дебрь // дебрь, дебриє, дебрь; хаца // гаца, хащникъ, хаць*, які об'єднані спільним компонентом значення 'густий, непрохідний, дуже зарослий'.

Ліси віддавна були невід'ємною частиною території нашого краю, «одним із основних типів рослинності – угруповання дерев і кущів, яке займає значну територію України» [2 : II, с. 274–276], основним джерелом промислу українців. Зокрема Бойківщина – територія українських Карпат, 35 % якої вкривають ліси, що й зумовлює багатство номінацій лісу в говірках, адже ті самі назви «консервують» у собі цілісну лінгвістично-географічну історію будь-якої території чи краю [3, с. 3]. Цю групу лексики кваліфікують по-різному: лісова термінологія (М. Толстой, Є. Черепанова, М. Никончук), дримолексикон (М. Никончук), назви масивів дерев (В. Німчук), назви рослинних масивів (Л. Масенко), назви лісових масивів (Л. Масенко) та ін.

Праці мовознавців, зокрема І. Верхратського, С. Грабеця, К. Галас, С. Рудницького, Й. Дзензелівського, М. Толстого, В. Німчука, М. Никончук, Д. Бучка, С. Вербича, В. Шульгача, З. Купчинської, Т. Марусенко, Є. Черепанової, Т. Громко, О. Данилюк, Т. Поляруш, С. Шийки, С. Личук та ін. засвідчують вагомий внесок у дослідження української географічної лексики на матеріалі української літературної мови та діалектів.

Географічна лексика у мові XIV–XV ст. стала об'єктом дослідження Л. Гумецької, М. Худаша, XVI–XVII ст. – І. Керницького, П. Чучки та ін., однак відсутність комплексного наукового дослідження цієї групи лексики зумовлює мету пропонованої розвідки – здійснити аналіз назв лісового ландшафту за густиною дерев.

Щодо діалектологічних розвідок про назви лісу, то відзначмо праці М. Никончука (за визначенням ученого, «дримолексикон») [17–20], Я. Рудницького [21] та ін.

Джерельна база аналізу – виявлені назви лісу за його густиною в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст., а саме: картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII століття» і картотеки «Історичного словника українського язика» Євгена Тимченка, які зберігаються в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), а також у «Документах Брацлавського воєводства 1566–1606 років»,

«Добі гетьмана Івана Мазепи в документах», «Універсалах Івана Мазепи», «Книзі Київського підкоморного суду».

Виклад основного матеріалу. У текстах українських пам'яток XVI–XVIII ст. зафіксовано групу спільнокореневих найменувань *густвина*, *густина* // *густиня* та *густинь* – відад'єктивних утворень від *густий* 'який складається з великої кількості близько розміщених однорідних предметів; густий' [26 : VII, с. 122], які у своїй основі мають праслов'янський етимон [10 : I, 627]. Щодо тлумачення слова *густвина* та його варіантів, то мовознавці не мають єдиної думки, до прикладу: «Історичний словник українського язика» за ред. Є. Тимченка подає *густвина* 'гущавина, гуща, гущина' та *густина* // *густиня* 'тс.' [28 : II, с. 632], «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.» фіксує *густвина* як 'зарослі, гущавина', причому автори акцентують увагу на стосунку до чагарників [26 : VII, с. 121]; словник «Українські краєвиди...» тлумачить його як 'густий ліс, лісові зарослі; гущавина', наголошуючи на можливому стосункові слова і до густого лісу [6, с. 80].

Найбільшу частотність у досліджуваних текстах має слово *густвина*, що підтверджує коливання в значенні і, можливо, із перевагою такого компонента значення, як 'зарослі, гущавина': *Лечь ижъ длає трудногo перебытѣ и мѣсць неспособныхъ, храповинъ, болотъ, густвины тамъ поведъ до переду валу самого, ... его мѣ. пнѣ подкоморого провадит не могъ* (Київщина, 1600) [14, с. 139]; *Частина: Густвина, гущавина* (1627 ЛБ 157); *Матка нещасна... впадши на коня, бѣгла в' тропу за нею, леч' в' густвинахъ лѣсныхъ мѣстѣ еи з'вчи згубити* (XVII ст. б.дж.); *Вѣтръ знагла твалтовный припалъ з густвины и затрапль... дому* (XVII ст. Крон.Боб. 36-б) [29].

Фонетичні варіанти *густина* // *густиня* мають, на нашу думку, яскраво виражене значення 'зарослі, гущавина', тобто не позначають густого лісу: *якже маєт стеречи а то такъ бо пастухъ теды ходитъ оу гоустинъ, гдѣ пасеть в лѣсъ* (к. XVI ст. УЄ № 31, 182); *condensitas, густиня, гущъ* (1642 ЛС 136); *Исакія... рушитися в густинъ оной тернія острого не могли* (XVII ст. Жит.Св. 377); *Весь островъ пусть и густиною древесъ пораслъ* (XVIII ст. Гр.Барск. I, 277) [КСУМ_16]. У Картотеці словника за ред. Є. Тимченка вдалося виявити абсолютний синонім до назв *густина* // *густиня* – *густинь*: *Азъ же... сокрихъся въ густиню лѣса* (XVIII ст.) [29].

П. Білецький-Носенко подає *густиня* 'густий ліс, пуща' [1, с. 109], Словник за ред. Б. Грінченка

фіксує назву *густвина* і дає їй широке тлумачення «чаща, густой лѣсъ, зарость», а назву *густиня* визначає як «густота» [23, с. 343]. У сучасному українському лексиконі закріпилася тільки назва *густина*, проте з іншим значенням [30, с. 699].

Діалектні матеріали Бойківщини підтверджують функціонування слова *гусник* 'чагарник' [24 : I, с. 201].

Синонімними та спільними за походженням до проаналізованих вище назв є низка спільнокореневих найменувань *гуща* // *гуща*, *гущавина* // *гущавина*, *гущакъ*, *гущъ*. Їх тлумачення теж не має лексикографічної чіткості: «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.» визначає ці назви як 'зарослі, гущавина', наголошуючи на стосунку до чагарників [26 : VII, с. 124]; словник «Українські краєвиди...» тлумачить їх як 'густий ліс, лісові зарослі; гущавина', зважаючи на належність слів і до густого лісу¹ [16, с. 80–81].

Ілюстративного матеріалу, що підтверджує функціонування найменувань *гуща* // *гуща*, *гущавина* // *гущавина*, *гущакъ*, *гущъ*, підібрано обмаль і переважно із тогочасних словників: *чащъ гуща, лѣсъ густой* (II пол. XVI ст. ЛА 194); *чащъ, гуща, лѣсъ густый* (1596 ЛЗ 194); *Чащъ: Гуща, густвина лѣснаа, або густый лѣсъ* (1627 ЛБ 157); *Частина: Густвина, гущавина* (1627 ЛБ 157); *Huszczawina: gestwina* (Жовква, 1641 Dict. 59); *А остатокъ передъ дворомъ старымъ дадено пану Набялкови край гущака, против Гирки* (1606 АрхЮЗР 6/I, 317); *condensitas, густиня, гущъ* (1642 ЛС 136) [КСУМ_16].

Українські лексикографи XIX – початку XX ст. фіксують низку варіантів із чіткою диференціацією: *гущина* 'густота, гуща' (не пов'язано з об'єктом ландшафту) [1, с. 110]; *гуц* // *гуца* 'гущавина, хащі', *гуцинь* 'гущавина', *гущина* 'тс.', *гуциня* 'тс.', *гущавина* 'тс.' [11 : I, с. 166], *гуца* 'хаща, густе місце', *гуц* 'тс.', *гущавина* 'хаща, густо заросле місце', *гуциня* 'тс.', *гущовина* 'тс.', *гущак* 'кущі, густий чагарник', *гущавник* 'тс.', *гуцик* 'лісова хаща' [23 : I, с. 344].

У сучасному українському лексиконі закріпилися назви *гуца* 'густий ліс' і 'густі зарості чого-небудь', *гуцава* 'гущавина', *гущавина* 'місце, де дерева або кущі ростуть дуже густо' і 'густі зарості чого-небудь', *гущавинь* 'тс.', *гущина* 'тс.', *гущак* 'густий ліс' [30, с. 700].

Сучасні бойківські говірки теж фіксують назви *гусник* 'чагарник' [24 : I, с. 201], *гуца* 'гуща-

¹ Самі ж лексикографічні джерела, що ілюструють уживання слів в українській мові XVII ст. (зокрема лексикони Л. Зизанія та П. Беринди), допускають паралельне трактування з огляду на, імовірно, нечітку семантику.

вина', *гуцава* 1. 'дуже густий ліс', 2. 'чагарник', 3. 'гушавина', *гуцевнік* 'зарість, зарослі' [там само, с. 202], *гуц* 'дуже густий або щось дуже густе' (переважно про страву), *гуцік* (*переважно у мн. гуцикі*) 'гушавина, зарості' [5, с. 72], *гуцава* 'дуже густий ліс', *гуцавіна* 'гутий ліс із кущами' [9, с. 42], *густь* 1. 'що небудь густе, щільне' (не обов'язково про ліс), 2. 'гушавина' [16, с. 111].

До давніх праслов'янських за походженням назв належить слово *дебрь* (псл. *dъbrъ 'долина, безодня'), а також псл. *dъbrava (dъbrоva), з яким пов'язане укр. *дїброва*; початкове значення – 'заглибина, яма, долина, яр' > 'гутий ліс, який часто ріс у долинах' [10 : II, с. 20; 34, с. 83]. «Історичний словник українського язика» за ред. С. Тимченка подає видову пару *дебрь* – *дебрь* // *дебря* як 'бескед, провалля, яр; байрак, ліс, гай' [28 : I, с. 685]. Українська лексикографія розділяє слова за значеннями: *дебрь* // *дебрь* // *дебра* 'яр, діал. дебра, дебр' – *дебрь* 'гутий, непрохідний ліс, дебри, хащі' [28 : VII, с. 215; 36, с. 97].

Отож назви *дебриє*, *дебрь* // *дебрь*, імовірно, мали значення 'яр, улоговина; дебр, дебра': *взалъса конь его на воздоухъ свергль его в дебриє* (1489 Чет. 66 зв.); *дбдъ проркъ рекль. всака дебрь наполнитса и вси холмы смъратса* (1489 Чет. 375); *а wd той слудвтъ на мълкюю дебрь надолину до дебри названое сұходолная тою дебрею сұходолною идучи за слнцем к полудню в долину сұходоль* (Унів, 1581 ЛСБ 61, 1) [КСУМ]. Назва *дебрь* мала значення 'гутий, непрохідний ліс; хащі, дебри': *Лъсы: Дебрь* (1627 ЛБ 60) [29].

У словниках української мови II пол. XIX – початку XX ст. слово *дебр* подано як 'дебра, дебриця', 'дебрь' [11 : I, с. 175; 23 : I, с. 365]. Сучасні лексикографи подають найменування *дебра*, *дебр*, *дебрь* 'яр, улоговина' із ремаркою діал, і лише у формі мн. слово *дебри* має значення 'зарослі густим непрохідним лісом, чагарником і т.ін. місця' і 'глуха, малопрístupна, дика місцевість' [30, с. 718].

У бойківських говірках української мови засвідчено слово *дебра* 'яр, улоговина', 'балка', 'узгір'я', 'крутий, стрімкий бік гори, горба' [24 : I, с. 207], у мн. *дєбри* 'зарослі густим непрохідним лісом, чагарником місця' [9, с. 45].

Слово *пуца* походить від псл. *pustja < pusty 'дикий, пустий'; пор. пол. *puszcza* 'дике місце, пустиня; великий ліс, пуца', чes. *poúst* 'пустеля, глушина' [10 : IV, с. 646].

У діловій мові XIV–XV ст. слово *пуца* 'гутий ліс, лісові зарослі; пуца' було часто вживаним [25 : II, с. 278]. Досліджуючи ландшафтні назви української мови XIV–XV ст, М. Худаш

обмежив слово *пуца* (*пусча*) значенням 'гутий ліс' [32, с. 147].

Пам'ятки української мови XVI–XVIII ст. засвідчують часте використання слова *пуца* (*пусча*, *пушча*, *пушъча*) 'ліс (перев. густий), хащі; пуца' насамперед у текстах ділового стилю без територіальних обмежень: *за дозволенемъ владу житомирского владник черниховский ермола ехал до пуци королевское добровольною дорогою* (Київ, 1501 ЦНБ II 21039, 1); *жид Берестейский... нанал в пуци в княжей, въ Володавской попел робит* (Краків, 1531 AS III, 390); *владник Жеславский з вижом... заручил пану подскарбьему перед вижом, жебы того дерева не брал с тоє пушчи* (Кременець, 1542 AS IV, 315); *А, Иван Богданович Енчинский... именя селища... с полми, з сеножатми, з дубровами, с пуцами, з ловы, зъ бобровими гоны, ставы, ставищи... роком певным заставил и завел* (Володимир, 1580) [8, с. 257]; *пнъ влизарь... насылаючи урэдника своего з босеры и стрелцами своими... на кгрунътъ в пушъчу харытоновскую розмаитые кривды и грабежи чинити* розказал (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 26 зв.–27); *панъ Гневошъ... врубъ волный для дровъ в пусчи... просил, абы в книги нынешние уписанъ* (Луцьк, 1613 АрхЮЗР I/VI, 433); *Также в пуцах моихъ, в лесах, в борах, ... волный вруб такъ на будоване манастыра, яко и огреване и вишелякие потребности, ... вгъчными часы записали* (Луцьк, 1622 АрхЮЗР I/VI, 472); *хтобы захотгъл собъ в той пуци на потребу дворовую якого способного дерева вирубати... повинен... просити позволения* (Батурич, 1693) [7, с. 49]; *многие люде... втручуются неналежне в пуци монастирские Печерские в Радичевских добрахъ зостаючие* (Батурич, 1702) [31, с. 384] та ін. Слово *пуца* на позначення лісу вживалося, очевидно, у текстах інших жанрів; вдалося виявити, проте, один раз цю назву в художньому творі: *въ повтътъ Галицком, недалеко wt мѣста Коломыи, была передъ тымъ пуца въ которой человекъ еденъ, ходачи, заснулъ подъ деревомъ великимъ. Въ снѣ показалася ему бѣородица и казала тоє дерево подтати и церковь зъ него збудовати* (1665 НН 306) [12].

В «Універсалах» гетьмана Івана Мазепи використано складене найменування *пуца лѣсовая*, що є синонімом-дублетом до односкладної назви *пуца*: *Дрова мѣщанам на опаль дворовъ з тихъ волнихъ пуць возити позволяемъ, лежачое беручи дерево, з которихъ з давнихъ часовъ имъ оніи возити било волно, тилко аби то безъ шкоди било особнихъ духовнихъ и свѣцкихъ лѣсовихъ пуць, здавна в певнихъ своихъ границахъ будучихъ* (Батурич, 1700) [31, с. 356].

Уживане в українській мові XVI–XVIII ст. слово **пуща** ‘місцевість із бідною рослинністю або позбавлена рослинності; пустеля’ є омонімом до аналізованого вище слова **пуща** ‘ліс (перев. густий), хащі; пуща’ і не поступається за частотністю: *и Мойсея единого противъ Фараона и противъ всѣхъ египтян послал, и египтян в морѣ погубивши, а потом и всѣхъ жыдовъ на пущи погубиль, только два з оныхъ zostавиль* (Львів, 1605–1606 Перест. 48); *Гды юж были жыдове на пущи, и не мали воды, тогда нарѣкали на мовсеа* (Височани, 1635 УЄ № 62, 13 зв.); *мовсеи... предки ихъ изъ мѣцѣнаго вѣзаніа... привель черезъ поуцоу до зѣмла вѣщанной имъ* (I пол. XVII ст. УЄ № 91, 28); *А Мовсеи вывелъ Израила зъ мора червонагв, и вошли в пущу Сирь: шили презъ три дни по пущи, а не наидовали воды* (серед. XVII ст. Хрон. 93) [12]. та ін.; пор.: стпол. *puszcza*¹ ‘незаселений чи малозаселений простір’ і *puszcza*² ‘старий дикий ліс; праліс’ [35 : XXXIV, s. 482–485]. Можна виділити ще одне значення – ‘безлюдне, незаселене місце; пустизна, пустир’: *А уніе отходять у монастырьъ яко тежъ на пуцу, а тамъ дають прикладъ побожности... въ постехъ и бдениіи* (Супрасльський монастир, 1580 Пис.про лют. 151); *Маріа магдалена... // двмъ давши оубогимъ шла на пѣщѣ, покжтѣючи там, мешкаючи лѣтъ... оумерла* (Львів, поч. XVII ст. Крон. 34 зв.–35) та ін. [6, с. 282–285].

Українські лексикографи по-різному тлумачать слово **пуща**: ‘великий листяний ліс’ [1, с. 307], ‘дрімучий ліс, лісова хаща’ [23 : III, с. 503]. У лексиконі сучасної української мови закріпилася назва **пуща** ‘великий, густий, дрімучий ліс; хащі’ [27 : VIII, с. 412].

Давнє слово **хаща** має, на думку етимологів, «не зовсім ясне походження» [10 : VI, с. 161]. Його виводять від псл. **xvorstь* або **xvast* із наступним випаданням -v- [10 : VI, с. 161]. Польські етимологи припускають таке: слово *chaszczе* ‘густі, дикий зарослі, кущі’ походить, імовірно, від **chaszczе* внаслідок спрощення в групах приголосних **rszcz > *szcz*, і такий паралелізм збережений у говірках польської мови (одн. *chaszcz / chaszcz* ‘густі зарослі’ і мн. *chaszczе / chaszczе* ‘тс.’) [34, s. 57].

Пам’ятки української мови XVI–XVIII ст. засвідчують використання видової пари **хащ** і **хаща** (**гаща**), імовірно, зі значенням ‘ліс (перев. густий, непрохідний); хаща’ [6, с. 334–335]: *маеть вн... тыи имѣнья перво мененыи... держати... з двором городским и мѣстьским оу Володимири... и съ хворостники и с гащи... и зъ землями пустовскими... и с крыницами и их*

потоки и з болоты (Вільна, 1514 AS III, 116); *У великого хаща Улинову долину затопило* (1570 Кн.Гродск.Луцк. 78) [29].; *На другомъ поли 7 нивокъ: б по мѣсту, самаа з головная на потукъ кунцом, за фораишом, великая при Лазаровой: другая пуд хацою, оуская приголова и лазъ великыи межи яругами шашовыи оу багнѣ* (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XVI, 222); *Птоломей из своимъ войскомъ хащею и долинами вѣыишоль* (XVIII ст. Ал.Тиш. 43); *Другое [воиско] поставиль на боку потаемне у хащахъ* [29].

Оказіонально слово **хащ** реалізувало у пам’ятках XVI–XVIII ст. значення ‘колючий кущ’: *Тилкомъ бѣгучи презъ лѣсъ, за хащъ зачалсае* (XVIII ст. Вірші різдв. 130) [29].

Слово **хаща** на позначення густого, непрохідного лісу чи чагарника фіксують словники української мови від XIX ст.: *хащ* ‘кущ’, у мн. ‘чагарник’, ‘місце, поросле чагарником’ [1, с. 374], *хащі* ‘зарослі, хащі’ [11 : II, 1035], *хащ* ‘хмиз’, ‘зарослі, чагарник’, *хаща* ‘ліс, гушавина’ [23 : IV, с. 389]. У лексиконі сучасної української мови слово **хаща** функціює переважно у формі мн. *хащі* зі значенням ‘густий, непрохідний ліс, чагарник’ та ‘густі зарості яких-небудь дерев, кущів’, а також часто вживані складені назви *дикий (глухий) хащі* ‘незаймані зарості; праліс’, *лісові хащі* ‘гушавина лісу; нетрі’, *непролазні (непрохідні) хащі* ‘дуже густі зарості дерев кущів; нетрі’ [27 : XI, с. 32].

Досліджуване слово та його варіанти збереглися й у бойківських діалектах: *хащ* у мн. ‘кущі’, ‘корчі’ [24 : II, с. 338], *хаща* ‘ліс’ [9, с. 152], *хащник* [16, с. 494].

Синонімом до назви **хаща** є церковнослов’янським **чаща** (цсл. *чаша* ‘густий ліс’. Слово мало тривалу історію вживання в українській мові: «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» подає слово **чаща** ‘густий ліс, хащі, нетрі’, ілюструючи тільки двома цитатами [25 : II, 533].

Пам’ятки української мови XVI–XVIII ст. фіксують спорадичне використання видової пари **хащ** і **чаща** зі значенням ‘ліс (перев. густий, непрохідний); хаща’ [6, с. 347]: *маеть онъ... тыи имѣнья... держати... зъ боры, и зъ лѣси, и зъ дубровами, и зъ гаи, и съ хворостники, и съ чащи, и съ сѣножатъми, и зъ землями пустовскими* (Вільна, 1514 АЮЗР I, 47); *мы далеи землею своею Полочанскою з Новородичами, а вттул тоєю границою, куды Баран заехал, з рѣчища Глумовского взавши // долиною, чащем аж до долины Перетоцкое недалеко села своего Коцовского* (Житомирщина, 1595) [14, с. 62–63].

У лексиконі сучасної української мови та діалектах слово **чаща** не закріпилося.

У бойківських говірках функціює чимало лексем, семантична структура яких містить сему 'густий, непрохідний': *вертепина* 'непрохідний яр у горах', *звір* 'великий непрохідний ліс з яругами й вершинами' у яких сема 'непрохідний', очевидно, вказує на густі, непрохідні зарості [24 : I, с. 300], *корч* 'кущ, хащі', *корчівля* 'чагарник' [там само, с. 379], *незахідний* 'непрístupне місце, не при дорозі, незахідне місце', *сигла* 1. 'ліс', 2. 'густий ліс', *сиговка* 'ліс' [24 : II, с. 213], *хамнік* 1. 'хащі' [там само, с. 337], 'хащі, густий дрібний ліс' [9, с. 152].

Висновки. Проаналізовані назви лісу за густиною дерев зазвичай мають у своїй основі праслов'янські етимони.

Найпродуктивнішим способом словотвору питомих географічних назв є безафіксний (*гуць, чаць*), суфіксальний (*хащникъ; густина*), виявлено пари корелятивів у роді (*хаць і хаца, чаць і чаца*) та в числі (*дебрь і дебрь*).

Особливістю майже всіх проаналізованих слів є те, що, попри тривалу історію функціонування їх в українському лексиконі та давнє походження, мовознавцям так і не вдалося встановити їх точного значення.

Деякі назви не зафіксовано в сучасному лексиконі (*дебрис, дебрь // дебрь, чаца*), інші зберегли своє значення і активно функціують у сучасній мові та в діалектах (*гуца, гуцавина, пуца*), *лише* назва *густина*, зазнала змін і функціонує з іншим значенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 424 с.
2. Географічна енциклопедія України : у 3 т. / за ред. О. Маринича. Київ : УРЕ, 1989–1993. Т. 1–3.
3. Громко Т. В. Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). Кіровоград, 2000. 168 с.
4. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. 298 с.
5. Дидик-Меуш Г. Мокряни. Говірка маминого села. Словник. Львів : Піраміда, 2021. 288 с.
6. Дидик-Меуш Г., Слободзяник О. Українські краєвиди XVI–XVIII століть. Слово – текст – словник. Львів : вид-во «Коло», 2015. 384 с.
7. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. Павленко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1144 с.
8. Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упор.: М. Крикун і О. Піддубняк, Львів, 2008. 1220 с.
9. Енциклопедія Бойківщини: люди, мова / за ред. Р. Дяківа. Київ : Зерцало, 2014. 296 с.
10. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ, 1982–1989.
11. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: у 2 т. Львів, 1885–1886. Т. I–II.
12. Картотека «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.», зберігається у Відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів.
13. Крикун М. Брацлавське воєводство впродовж своїх перших сорока років. *Документи Брацлавського воєводства (1566–1606)* / упоряд.: Микола Крикун, Олексій Піддубняк ; Наукове товариство Шевченка. Львів, 2008. С. 5–132.
14. Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) / відп. ред. В. В. Німчук; упоряд.: Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич та ін.; АН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Археологічна комісія; Інститут історії; Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Київ : Наукова думка, 1991. 344 с.
15. Кордуба М. Земля свідком минулого : Географічні назви як історичне жерело. Львів : Накладом Археогр. коміс. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1924. 14 с.
16. Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ ; Сімферополь : Ната, 2013. 602 с.
17. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. Київ : Наук. думка, 1985. 312 с.
18. Никончук О. М. Ареалогія північного наріччя української мови за даними лісової лексики. *Дослідження з української діалектології*. 1991. С. 61–81.
19. Никончук О. М. Чагар – лісове згарище. *Культура слова*. 1987. Вип. 33. С. 43–45.
20. Никончук О. М. Атлас лісової термінології Полісся. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі*: зб. тез доп. і повід. XV Республіканська діалектологічної наради. Житомир, 1983. С. 29–30.
21. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини. 2-ге вид. Вінніпег, 1962. 246 с.
22. Слободзяник О. З. Формування географічної лексики в українській мові XVI–XVIII століть. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 280 с.
23. Словарь української мови / упоряд. з додатком власного матеріялу, Борис Грінченко. Зібрала редакція журналу «Кіевская Старина». Т. 1–4. Київ, 1907–1909. 2971 с.
24. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1984.

25. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / гол. редкол. Л. Л. Гумецька. Київ, 1977–1978.
26. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Г. Гринчишин, Львів, 1996–2010.
27. Словник української мови: в 11 т. / гол. редкол. І. Білодід. Київ, 1970–1980.
28. Тимченко Є. Історичний словник українського язика / Є. Тимченко. Харків ; Київ, 1930–1932. Зош. 1–2.
29. Тимченко Є. Картотека «Історичного словника українського язика» / Зберігається у Відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів).
30. Тлумачний словник української мови: у 20 т. (електронна версія Українського мовно-інформаційного фонду НАН України). URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=20745&page=0> (дата звернення: 15.02.2024).
31. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / упоряд. І. Бутич ; відп. ред. П. Сохань. Київ ; Львів, 2002. Кн. 1. 757 с.
32. Худаш М. Л. Ландшафтні назви в пам'ятках української актової мови XIV–XV ст. *Дослідження і матеріали з української мови*. 1962. Т. 5. С. 143–158.
33. Шульгач В. П. Словник географічних термінів Західного Полісся. *Ономастика України та етногенез східних слов'ян*. 1998. С. 215–226.
34. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005. 862 s.
35. Słownik polszczyzny XVI w. / komitetred.: S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszkiewicz[etc]. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1966–1998. Т. I–XXVI (видання не завершене).

УДК 811.161.2'243:371.321.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.2.4>

КАТЕГОРІЯ ЛОКАТИВНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ

CATEGORY OF *LOCATIVITY* AND PECULIARITIES OF ITS STUDY IN A FOREIGN LANGUAGE AUDIENCE AT THE ELEMENTARY LEVEL

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця

Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

«Стандартизовані вимоги до рівнів володіння українською мовою як іноземною А1–С2» визначають перелік комунікативних і граматичних умінь відповідно до кожного рівня вивчення мови. Завдання, яке є перед спеціалістами з лінгводидактики, – поєднати комунікативні потреби іншомовця і граматичні категорії, які їх забезпечують. Також слід врахувати, яка додаткова інформація потрібна для вивчення того чи іншого явища та продумати шляхи її максимально простого та лаконічного представлення. Тому у статті розкрито засоби, які дозволять іншомовцям розповідати про свій дім чи свою кімнату або отримати відповідну інформацію. З'ясовано, що, окрім загальної характеристики помешкання, для вираження комунікативних інтенцій іншомовці активно використовують категорію локативності. У темі «Дім, помешкання» вона дозволяє розповісти про місцезнаходження предметів у просторі, тому на початковому рівні вивчають локативні іменники з прийменниками у формі місцевого відмінка, деякі дієслова, що передають статичні та динамічні відношення, порядкові числівники у формі місцевого відмінка, низку прислівників, певні моделі розповідних речень, що містять локатив. Запропоновано систему вправ для формування і засвоєння відповідних граматичних компетенцій. Наведено приклади текстів і комунікативних ситуацій, в яких можна використовувати вивчену лексику та граматичні норми. Правила систематизовано та подано у вигляді таблиць і схем. Звернено увагу не тільки на граматичний аспект, а й на розвиток навичок читання, говоріння, слухання і письма. Цей матеріал може допомогти вчителю правильно побудувати заняття, а також стати зразком для створення аналогічних навчально-методичних розробок для вивчення української мови в іншомовній аудиторії.

Ключові слова: українська мова як іноземна, початковий рівень володіння мовою, категорія локативності, лексика, граматики, вправи.

“Standardized requirements: levels of proficiency in Ukrainian as a foreign language A1–C2” define a list of communicative and grammatical skills for each level of language learning. The task facing specialists in linguodidactic is to combine the communicative needs of a foreign language learner with the grammatical categories that meet them. It is also necessary to consider what additional information is needed to study a particular phenomenon and to think of ways to present it